

- 24. НМІУ, Т-108
- 25. НМІУ, Т-6613
- 26. НМІУ, Т-7499
- 27. НМІУ, Т-7579

*Левик Богдан Степанович,
д. і. н., доцент кафедри ІУЕК
НУ «Львівська політехніка»
levykbs@gmail.com*

ЄВРЕЇ² ЛЬВОВА – СУЧАСНИЙ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ПОГЛЯД

Перші євреї прийшли до Львова з Києва, після його руйнування татарами-монголами 1240 р. Друга хвиля припадає на середину 14 ст., коли польський король Казимир III 1349 р. погодився на захист іудеїв. На це є пояснення: у короля була наложниця єврейка Естер, яка народила йому четверо позашлюбних дітей і мала неабиякий вплив на королівські рішення. Євреї користувались королівськими привілеями [1, С. 174-177]. Перші привілеї євреям надав 1264 р. король Болеслав Благочестивий, які доповнювались і змінювались польськими намісниками аж до першого поділу Польщі 1772 р.

Першу згадку про львівських євреїв знаходимо у міській актовій книзі 1383 та 1384 рр. Польський історик 17 ст. Бартоломей Зіморевич наводить дату 1356 р., коли місто отримало магдебурзьке право [2, С. 149-162]. Є твердження, що перші юдеї появились у місті 1272 р., коли князь Лев переніс столицю до Львова. У ті часи євреї були власністю князів, вони намагались триматись ближче до князя, надіючись на його захист і можливість заробітку.

Досконало життя львівських євреїв вивчав професор Варшавського університету інституту юдаїки Маєр Балабан [3]. Серед дослідників середовища євреїв слід назвати також Томаша Гонсовського, Людвіга Гумпльовіча, Яна Глугоша, Якуба Шаля, Мойшера Шора, Ігнація Шіппера, Ехезкеля Каро, українського історика Денис Зубрицького, Хонісмана Яківа Самойловича.

Львівська єврейська община компактно проживала на вул. Єврейській з 1383 р. Юдеї проживали у відособленому кварталі (гетто), яке закривалось на ніч. У Львові була вулиця Жидівська (1387 р., нині Івана Федорова), Жидівська вежа (1407 р.), синагога (1367 р.). Синагога на той час відігравала місце виборів, кагалу (зборів) та суду. 1616 р. єврейський квартал згорів повністю. Пожежа повторилась 17 лютого 1645 р. Під час облоги Львова військами Б. Хмельницького 1648 та 1655 рр., тоді саме євреї були ініціаторами відкупу. Горів єврейський квартал і під час перебування в місті 1704 р. шведських військ короля Карла XII. Пожежа повторилась 1734 р.

Австрійський період для львівських євреїв теж був благоприємним. 1782 р. в місті відкрилась перша німецько-австрійська школа для хлопчиків. 1790 р. таких шкіл у Львові було чотири, одна для дівчат. Попечителем німецько-єврейських шкіл Східної Галичини від уряду був львівський єврей Герц Гомберг, прибічник єврейського просвітництва (Гаскала). У той час у місті було дві іудейські друкарні. Відповідно до цісарських указів 1793 та 1795 рр. євреї міста проживали компактно у Краківському та Жовківському передмісті. Поза кварталом могли проживати тільки заможні євреї. З 1867 (1868) р. євреї могли поселятися вільно на свій розсуд. У місті відкрили промислову школу на вул. Балабана (1891 р.), театр (1900 р.), лікарню по вул. Рапапорта (1898-1903 рр.). У суботу усі євреї йшли на молитву. Чоловіки одягали шовкову бекешу (плащ на хутрі), лисюку – чоловіча лисяча шапка.

Поширеним промислом серед євреїв була торгівля. 1789 (1785) р. австрійський цісар Йосиф II видав патент толерантності, цей документ дозволяв єврейському населенню асимілюватись у німецьке суспільство. Документом було скасовано монопольну владу кагалу, втратили юрисдикцію рабини, створювались освітні заклади для дітей. До цього єврейська спільнота обирала свого голову громади (карального бургомистра) і п'ять членів кагалу, які мали судові повноваження. Імперський уряд долучив гебреїв до військової служби і сплати податків. Австрійська держава демонструвала довіру до євреїв. Соціально-політичне становище

---

² Автор свідомо використовує термін євреї, а не жиди (норма для польської та української мов), у зв'язку з тим, що сучасні українські євреї сприймають його в негативному ракурсі. Це пояснюється тим, що у російській мові термін жиди використовують у лайливому значенні.

євреїв змінилось з революцією 1848-1849 рр. та конституційними реформами 1860 р., вони отримали повні громадські права. Не вирішеним залишалось питання їх національної спільноти. У єврейському середовищі почали боротись дві течії: традиціоналісти і модерністи. Відомо, що юдаїзм поділяється на представників хасидів і ортодоксів. В умовах Галичини, ці дві течії об'єднались у протистоянні проти Гаскали (єврейського просвітництва). У цьому протистоянні перемогу отримали реформатори, які закликали до асиміляції. У Львові з 1904 р. на ідиш виходив часопис «Щоденна газета» [4].

1840 р. хасиди заснували в місті першу синагогу, яка дала початок Белзькій хасидській династії.

Після прийняття конституції 1867 р. у Львові, як і в усій імперії появилось багато громадських організацій, серед них були і єврейські: ліберальне товариство Шомер Ісраель, ортодоксальне товариство Махзікей га-Дас. 1880 р. в місті започатковано сіоністський та соціалістичний рухи.

Львівські євреї поділялись на дві общини, львівську і жовківську. Обидві общини існували відокремлено, аж до свого об'єднання 1756 р. В побуті використовувався варіант ідишу (ашкеназім), мовний діалект близький до німецької мови. Євреї притримувались своїх звичаїв у побуті, культурі та релігії.

Перед Першою світовою війною (1910) у Львові проживало біля 60 тис. євреїв. Серед них в основному були адвокати, банкіри, торговці, лікарі. Серед студентів Львівського університету нараховувалось 1500 студентів-євреїв, що становило 33 % від загального числа [4]. 1919 р. у Львівському військовому гарнізоні служило 32 євреї-офіцери, 329 солдатів.

У відповідності до перепису населення 1921 р. у Львові проживало 76 854 євреї, з них 60 431 визнавали себе такими, решта записувались поляками. Наступний перепис 1931 р. зафіксував 99 595 євреїв. З них 67 495 в побуті використовували ідиш, 7 793 – іврит, 24 007 – польську мову, решту – німецьку, російську та українську.

До 1939 р. населення міста у 32 % становили євреї. Перед початком радянсько-німецької війни у 1941 р. у Львові було до 130 тис. євреїв (30 тис. біженці з окупованої Польщі). Вижити після львівського голокосту 1941-1943 рр. пощастило тільки 823 особам [5, С. 55]. У відповідності з переписом населення дистрикту «Галичина» у 1942 р., у місті проживало 319 606 осіб, серед них євреїв 50 тис. Слід зазначити, що в травні 1940 р. чисельність львів'ян становила 430 000 [6, С. 1411-1412; 4]. 1940 р. біля 10 тис. львівських євреїв були переселені вглиб СРСР. Згодом, 1941 р. в місті пройшли антиєврейські акції, організовані фашистами. У жовтні 1941 р. в місті німецька окупаційна влада організувала єврейські гетто. 1942 р. фашисти відкрили Янівський концентраційний табір. При поверненні радянської влади проблема єврейського голокосту замовчувалась. В суспільстві переважали антисемітські настрої. На 16 квітня 1950 р. у Львові проживало 18 614 євреї [7, С.52-54]. Львівський дослідник Хонігсман Яків Самойлович у своїй монографії «Катастрофа єврейства Західної України» рахує, що в період 1941-1943 рр. на західноукраїнських землях загинуло 10 % від загальної кількості знищених гітлерівським режимом євреїв - 610 тис.

На сьогодні у Львові проживає біля 1900 євреїв (Всеукраїнський перепис 2001 р.). Багато євреїв асимілювались. Більшість емігрували в Ізраїль, США, Німеччину, Австралію. 1988 р. в час перебудови у Львові була зареєстрована єврейська община і культурне товариство ім. Шолом Алейхема. В місті є кілька благодійних організацій, які допомагають пристарілим і малоймущим.

До Другої світової війни у Львові було 24 синагоги і 7 молитовних будинків. Єдине кладовище Клепарівське (3 гектари), сьогоднішня територія Центрального-Краківського ринку (1947 р.), 1942 р. повністю зруйноване німецькими окупантами. За 500 років його існування тут було поховано 25-30 тис. євреїв. 1855 р. цвинтар було закрито. Межі цвинтаря залишались незмінними до 1942 р.

Радянська влада 1962 р. закрила останню синагогу у Львові. В роки незалежної України євреям повернули дві вцілілі синагоги по вул. Братів Міхновських,4 «Цорі Гільод» та Вугільній,3 «Янкель Янцер Шуль». Обидві побудовані в стилі сецесії. На вул. Староєврейській знаходяться руїни синагоги «Золота роза», яка 1942 р. була знищена німцями.

Найперші синагоги у місті були дерев'яними, як і всі помешкання євреїв. Наприкінці 16 ст. було відомо дві муровані синагоги – Велика міська і приватна Нахмановича. За традицією синагога не могла знаходитись поблизу християнського храму чи бути вищою від нього. Для побудови необхідно було королівський і костельний дозвіл. Єврейське богослужіння складається з двох частин: молитви і повчання. Моляться завжди на Схід, де розміщений вівтар і Тора. Чоловіча і жіноча частина відокремлені. Львівські євреї відносяться до аскеназів, які мають традицію розписувати стіни храму. Для розпису використовують тварин (лев, орел, олень, бик), птахів, дерева. 1791 р. у Львів прийшли євреї-хасиди, які збудували свою першу синагогу на розі вул. Лазневої і Сянської [8, С. 97-116; 9, С. 426-443].

Список використаних джерел та літератури:

1. Аркуша О.Г., Кондратюк К.К., Мудрий М. М., Сухий О. М. Час народів. Історія України XIX ст. / За заг. ред. М. М. Мудрого. – Львів:ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – 408 с.: іл. (С. 174-177).
2. Гіпич В. Юзеф Бартоломій Зіморевич/ В. Гіпич.- К: Київська старовина (науковий історико-філологічний журнал). Київський славистичний університет. – 2012.- № 4 (406) – С. 149-162.
3. Маєр Балабан. Жидівська дільниця у Львові. Дві жидівські громади. Спорудження синагог. Що діялось на Жидівській вулиці. Боротьба за розширення вулиці. Процес з містом. Вулиці у XIX ст. Жидівська вулиця її синагоги і будинки (переклад з польської) / Балабан Маєр. Незалежний культурологічний часопис «І». Гебрейський Львів. – 2008. – № 51.– [Електронний ресурс.]. Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n51texts/balaban1.htm>.
4. Еврейский Львов. Идише Лемберг. Сайт. [Електронний ресурс.]. Режим доступу: <http://hi-lvov.narod.ru/LightboxImageSlideshow/eLvov.html>.
5. Хонигсман Я. С. Катастрофа львовского еврейства 1941-1943. Львов. 1993. – С. 55.
6. Енциклопедія Українознавства. Париж; Нью-Йорк, 1962.–Т. 4. С. 1411-1412.
7. Терлюк І. Місто Львів: етносоціальний склад населення у перші повоєнні роки// Львів. Історія – населення – культура. Українсько-польська конференція. Тези доповідей та повідомлень. – Львів, 1994. – С. 52-54.
8. Нариси з історії і культури євреїв України / Упоряд. та ред. Л. Фінберг і В. Любченко. – Київ, 2005. – С. 60-96 [Євреї у складі Російської Імперії (В. Любченко)], С. 97-116 [Євреї в імперії Габсбургів (1772-1918 рр.) (І. Монолатій)].
9. Станіславський М. Східноєвропейське єврейство за модерної доби: 1750-1939 // Європейська цивілізація. Оксфордський підручник з юдаїки: у 2-х томах / Пер. 3 англ. – Київ, 2012. – Т. I/ За ред. М. Гудмена. – С. 426-443.

Левик Богдан Степанович
доктор історичних наук,
доцент кафедри ІУЕК
Національного університету
«Львівська політехніка»

ВІЙСЬКОВІ ТУРЕЧЧИНИ НА ГАЛИЧИНІ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ У ПЕРІОД 10 ЛИПНЯ 1916 – 26 ВЕРЕСНЯ 1917 РР.

Перебування 15-го корпусу турецької армії на Галичині 1916 – 1917 рр. мало досліджено військовими істориками України. Цей факт маловідомий навіть фахівцям. Доступні статті носять фрагментарний характер. Для комплексного наукового пошуку, систематизації історичних фактів необхідна робота з зарубіжною історіографією, архівними матеріалами України, Туреччини, Австрії, Німеччини, Угорщини, Великої Британії. Опрацюванню підлягає джерельна база цього періоду (періодичні видання, фото – та кінохроніка, опубліковані спогади очевидців, мемуари).

Перед початком Першої світової війни Західна Україна (Східна Галичина) входила до складу Австро-Угорської імперії. Представники чоловічої половини населення Галиції